

Lausunto Sivistysvaliokunnalle 9.11.20202 aiheesta *Hallituksen esitys eduskunnalle oppivelvollisuuslaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi*

Oppivelvollisuuden pidentämisestä 18 ikävuoteen on käyty kohtuullisen monipuolista julkista keskustelua, joten kiinnitän tässä lausunnossa huomiota vain sellaisiin seikkoihin, jotka näyttävät jääneen liian vähälle huomiolle. Tällaisia seikkoja on mielestäni ainakin neljä (alempana 1-4). Lausunnon lopuksi teen kaksi (alempana 5-6) ehdotusta, jotka käsittääkseni olennaisesti edistäisivät hallituksen esityksen toteutumista. Pyrin olemaan mahdollisimman lyhyt- ja selkeäsanainen enkä käytä viitteitä. Lähteet selviävät asiayhteydestä.

### **(1) Lasten oikeudet ja yhteiskunnan velvollisuudet**

YK:n Lasten oikeuksien julistuksessa (1959/1989) lähdetään siitä, että alle 18 vuotias (so. ”alaikäinen”) on lapsi joka ”ruumiillisen ja henkisen kypsyttömyytensä tähden tarvitsee sekä ennen syntymäänsä että syntymänsä jälkeen erityistä turvaa ja huolenpitoa, siihen kuuluva lakisääteinen suojelu mukaan luettuna”. Tämän kanssa on ristiriidassa se, että vuonna 1948 säädettyä lapsilisää maksetaan edelleenkin vain 17 ikävuoteen. Palaan asiaan ehdotuksissani.

Suomessa säädettiin vuonna 1957 kansakoululain muutoksella oppivelvollisuuden alkamiseksi 7 ikävuotta ja kestoksi 9 vuotta. Tuolloin teollistuva Suomi oli kovin erilainen verrattuna nykyiseen myöhäismoderniin Suomeen. 63 vuotta sitten oli todellakin ajateltavissa, että 9 vuoden oppivelvollisuus riitti, sillä työelämässä oli paljon tehtäviä, joihin pelkällä perusopetuksella varustettu 16 vuotias saattoi menestyksellisesti sijoittua. Suurin muutos on ollut se, että Suomessa maatalous työllisti sotien jälkeen yli 50% työvoimasta, kun sen osuus 1970-luvun alussa oli enää 15%.

”Elinikäisestä koulutuksen” välttämättömyydestä on puhuttu 1960-luvun lopulta lähtien. Viimeistään 1971 koulutuskomiteasta lähtien käytännöllisesti katsottuna kaikki asiantuntijat ovat yksimielisiä siitä, ettei perusasteen tutkinto riitä työllistymiseen ja sitä kautta täysmittaiseen yhteiskunnan jäsenyyteen.

Niinpä lasten oikeuksien julistuksen tarkoittaman ”turvan, suojelun ja huolenpidon” on ulotuttava yli 16 ikävuoden aina täysi-ikäisyyteen asti. Nykyistä tilannetta onkin kuvattu aiheellisesti ”rakenteelliseksi välinpitämättömyydeksi”. Lukuisista hyväntahtoisista toimista huolimatta ei ole liioiteltua sanoa, että monet 16 v täyttäneet, juuri murrosiästä selviytyneet ja toisen asteen koulutuksen ulkopuolelle jääneet nuoret jätetään ”yksin pimeään metsään susien armoille”.

Sosiaalisen oikeudenmukaisuuden kehitys on kaikkialla ollut kulkua harkinnanvaraisuudesta kohti kaikkia koskevuutta. Vaivaistalot, lastentarhat ja

alakansakoulut olivat alun perin etuisuuksia ja palveluita, jotka oli tarkoitettu vain vähäosaisille. Tarveharkinta ja valikoivuus leimasivat kohteensa puutteenalaisiksi, avuntarvitsijoiksi, normaalista poikkeaviksi. Viimeisen kolmen vuosikymmenen aikana pelkästään peruskoulun varaan jääneille nuorille on kehitelty kymmeniä kohdennettuja, pistemäisiä, riskiryhmien tunnistamiseen perustuvia täsmätoimia, joiden vaikuttavuus on kuitenkin jäänyt toivottua vähäisemmäksi.

Onkin ajateltavissa, että universaali, kaikkia koskeva oppivelvollisuus vähentäisi tällaista leimaantumista. ”Uusi normaali” olisi tällöin sitä, että tässä maassa kaikki käyvät koulua 18 vuotiaaksi, muodossa tai toisessa. Ja kuka ei haluaisi olla kuten kaikki muutkin, varsinkaan nuorena.

## **(2) Koulutus vs. palkkatyö**

Kansakunta, joka pitää tulevia kansalaisiaan koulun penkillä mahdollisemman pitkään, on viisas ja tulevaisuuteensa investoiva kansakunta. Huolimatta koulutusinstituutioiden toimintaa rajaavista ja määrittävistä nk. ”yhteiskunnallisista reunaehdoista” (koulu on mm. ”pakollinen, joukkomuotoinen ja valikointivelvollinen laitos”), yksilöllä on koulutuksessa merkittävästi enemmän vapausasteita ja luovuuden tiloja kuin palkkatyössä.

Koulun luonne vapauden valtakuntana palkkatyöhön verrattuna korostuu tilanteessa, jossa on tarjolla lukuisia ei-koulumuotoisia koulutusmahdollisuuksia myös nk. ”kouluallergikoille”. Tämän puolesta puhuu esim. KARVIN raportti (2020), jossa suuri enemmistö nuorista kokee saavansa koulutuksesta tukea esim. ”itsetuntemuksen, osallisuuden ja urasuunnittelutaitojen kehittämiseen”. Samassa hengessä enemmistö vuoden 2017 nuorisobarometrin vastaajista kannatti toisen asteen koulutuksen pakollisuutta. Nuoria ihmisiä kannattaa pitää koulutuksessa, yhteiskunnan tulevaisuuden takia - varsinkin kun yhteiskunta ei enää tarvitse heidän panostaan palkkatyössä.

Ammattikoulun keskeyttämisongelmat eivät johdu niinkään koulutuksesta sinänsä, vaan siitä että 16 vuotiaat ovat kerta kaikkiaan liian nuoria valitakseen elämänuransa. Lukion keskeyttäminen on huomattavasti harvinaisempaa. Ratkaisu tähän ongelmaan on opinto-ohjaus, joka tekee alan vaihdon sujuvaksi ja luonnolliseksi. Kuitenkin tällaista ohjausta on lakisääteisesti ollut tarjolla vasta vuodesta 2019 lähtien.

Itse kunkin kannattaakin myös miettiä, minkä ikäinen itse oli, kun (vasta) tiesi (jos silloinkaan), mitä tahtoo aikuisena tehdä työkseen. Tutustuminen työelämään ei olekaan tässä mielessä pitkän oppivelvollisuuden kanssa ristiriidassa, päin vastoin. Koulutuksen ohella, lasten ja nuorten olisi syytä mahdollisemman varhain päästä kokeilemaan ja kokemaan läheltä mahdollisemman monenlaisia ammattimaailmoja. Onkin ajateltavissa, että lasten ja nuorten suojeluun pyrkiviä työlakeja olisi tässä katsannossa tarkistettava.

### **(3) Oppivelvollisuuden pituus Suomessa ja muualla**

Oppivelvollisuuden pituuden kansainvälinen vertailu ei ole ihan yksinkertaista. Yleisesti ottaen Suomi on kuitenkin selkeästi alempaa keskikastia Euroopassa. Yhtä lyhyellä tai lyhyemmällä ajalla oppivelvollisuuskoulusta selviävät vain kahdeksan (8) maan koululaiset. Emme ole tottuneet suhteuttamaan koulutusolojamme Albaniaan, Bosnia-Hertsegovinaan, Kroatiaan, Liechtensteiniin, Montenegroon, Serbiaan emmekä Sloveniaan. Muissa Euroopan maissa (Viroa lukuun ottamatta) oppivelvollisuus on meitä pidempi.

Samaan aikaan monet maat Euroopassa ja maailmassa ovat viimeisen vuosikymmenen ottaneet toisen asteen välttämättömyyden vakavasti. Niiden toimia ja kokemuksia esitellään varsin kattavasti ja lukijaystävällisesti Talouspolitiikan 2018 arviointineuvoston raportissa. Suomen kansainvälinen kuva kaunistuu hivenen, jos verrataan niiden vuosien määrää, jonka yli 90 % ikäluokasta osallistuu koulutukseen. OECD-maiden joukossa Suomi oli vuonna 2004 sijalla 11. Tämä johtuu epäilemättä edellä mainituista ponnisteluista juuri em. ”kohdennetuista, pistemäisistä täsmätoimista”, joilla toisen asteen koulutusta on pyritty lisäämään, mutta vain osin onnistuen.

### **(4) Maahanmuuttajat**

Mielestäni maahanmuuttajat eivät ole saaneet merkitykseensä nähden riittävää huomiota lain perusteluissa. Yleisesti tunnettua on, että Suomi tarvitsee ja ennen kaikkea tulee tarvitsemaan tuhansia jollei satoja tuhansia maahanmuuttajia lähivuosikymmeninä. Ja heitä on kyllä tulossa. Heidän kotoutumisensa on avainasemassa suomalaisen yhteiskunnan tulevaisuuden rakentumisessa. Ja kotoutumisen tärkein yksittäinen tekijä on koulutus. PISA -tulosten mukaan tässä on onnistuttu varsin huonosti.

Tuoreessa maahanmuuttajien toisen asteen koulutusta käsitelleessä tutkimuksessa *Oma paikka haussa*, tutkijat kiteyttävät tärkeimmän havaintonsa käsitteeseen ”maahanmuuttajan paradoksi”. Peruskoulun päättäneiden maahanmuuttajanuorten kokemukset koulusta ovat erittäin myönteisiä ja he ovat hyvin motivoituneita jatkamaan opintojaan. Samalla heillä on keskimääräistä useammin vaikeuksia koulunkäynnissä ja opiskelussa, kiusaamiskokemuksia ja alisuoriutumista.

Maahanmuuttajan paradoksi tulee esiin erityisesti heidän sijoittumisessaan peruskoulun jälkeiseen koulutukseen ja siellä opintojen keskeyttämiseen. Niinpä maahanmuuttajataustaiset nuoret ovat pelkän peruskoulun varaan jäävien joukossa yksi selkeä ryhmä. On ajateltavissa, että kielitaidon ohella heiltä puuttuu suomalaista koulutuskulttuuria tuntevan kodin tuki, jolloin he hyötyisivät erityisesti oikeanlaisesta ohjauksesta peruskoulun ja toisen asteen nivelvaiheessa.

## **(5) Seuranta vs. tutkimus**

Lain perusteissa esitetään oppivelvollisuuden pidentämisen toteuttamisen tueksi projekti- ja seurantaryhmää, joka toimisi vuoden 2021 loppuun. Tässä näyttäisi jälleen kerran olevan toteutumassa virhe, jonka vuoden 1995 opetussuunnitelmauudistusta arvioimaan kutsutun East Anglian yliopiston tutkimusryhmän raportti kiteytti erinomaisesti:

”Jos sodanjälkeisten pedagogisten ja opetussuunnitelmauudistusten historia ylipäättänsä jotain opettaa, niin sen, että kaikkialla valtiovalta on kohtalokkaasti yliarvioinut ymmärryksensä koulun suhteen, mutta aliarvioinut sen monimutkaisuuden [*complexity*] ja jäykkyyden [*rigidity*], eikä ole näin kyennyt luomaan edellytyksiä koulun tehokkaaksi uudistamiseksi. Jos haluaa muuttaa koululaitosta, on karkea virhe käsitellä sitä yksinkertaisena panos-tuotosjärjestelmänä.”

Oppivelvollisuuden pidentäminen on yhtäkään opetussuunnitelmauudistusta verrattomasti laajakantoisempi ja kompleksisempi uudistus. Koulutusreformien sosiologinen ja historiallinen tutkimus on päätyntä kahteen skeptiseen johtopäätökseen. Ensimmäisen mukaan reformien ansiosta aina jotain muuttuu, mutta harvoin se, mitä on aiottu. Toinen kehottaa kiinnittämään huomiota pikemminkin siihen, miten koulut muuttavat reformeja kuin siihen, miten reformit muuttavat kouluja.

Niinpä oppivelvollisuuden pidentäminen vaatii jatkuvaa ja perusteellista tieteellistä tutkimusta ja tehtyjen havaintojen mukaisia muutoksia uudistuksen toteuttamisessa. Tähän eivät mitkään alkuajan projekti- tai seurantaryhmän edellytykset riitä, vaan tarvitaan vakavaa, pitkäjänteistä ja laajaa tutkimusohjelmaa, joka toteutetaan useampien yliopistojen ja tieteenalojen yhteistyönä - unohtamatta uudistuksen toteuttajia.

## **(6) Toisen asteen tutkintojen suorittamisen mahdollistaminen oppivelvollisuuden puitteissa**

Kuten hallituksen esityksen perusteluissa todetaan, ”(o)ppivelvollisuuden pidentäminen 18 ikävuoteen saakka ei pääsääntöisesti mahdollistaisi koko toisen asteen tutkinnon suorittamista oppivelvollisuuden puitteissa”. Tässä on vaarana tietenkin se, että moni keskeyttää opintonsa ennen tutkinnon suorittamista, mikä taas ratkaisevasti vähentää uudistuksen toivottuja vaikutuksia.

Lapsilisän maksaminen 18 ikävuoteen asti on ilmeisen välttämätöntä.

Suurempi kysymys on oppivelvollisuusiän alentaminen ja koulun aloittaminen jo 6-vuotiaana. 1970-luvulla tätä kysymystä pohti lukuisia komiteoita, joista kaikki päätyivät

kannattamaan peruskoulun aloittamista 6 vuotiaana. Tänä päivänä oppivelvollisuus alkaa vasta 7 vuotiaana Euroopan maista Suomen lisäksi ainoastaan Serbiassa ja Virossa. Paavo Lipposen II hallituksen ohjelmassa oli selvitys oppivelvollisuusiän alentamisesta vuodesta 2003 alkaen, mutta Opetusministeriön työryhmä päätyi vastustamaan esitystä ja asia raukesi.

Olisi ehkä syytä ottaa oppivelvollisuusiän alentaminen uudelleen pohdintaan. Se varhentaishi sekä yläkouluun siirtymistä että peruskoulun päättämistä vuodella. Tällöin luokanopettajalta aineenopettajalle siirryttäisiin ennen pahinta murrosikää, ja toisen asteen tutkintoon olisi käytettävissä kolme vuotta, mikä merkitsisi sitä, että valtaosa oppilaista saisi toisen asteen tutkinnon valmiiksi oppivelvollisuuden aikana. Kuitenkin oppivelvollisuusiän alentaminen on niin monisyinen ja monia kysymyksiä herättävä uudistus, että sitä pitäisi harkita kenties vasta seuraavalla hallituskaudella.

Lausuntoni lopuksi haluan muistuttaa siitä, että hyvää tarkoittavimmatkaan rakenteelliset uudistukset eivät sellaisenaan muuta mitään: vain ihmiset muuttavat. Ratkaisevaa tulee olemaan uudistuksen todellisten toteuttajien toiminnan tukeminen. Opettajat, opinto-ohjaajat, rehtorit ja muut koulussa toimivat ammattiryhmät ja heille luodut toimintaedellytykset ovat avainasemassa.

Lisäksi haluan kiinnittää Sivistysvaliokunnan huomiota siihen, miten hyvin laadittu ja perusteltu *Hallituksen esitys eduskunnalle oppivelvollisuuslaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi* on. Onnistuneesti toteutuessaan se on historiallinen uudistus, joka on kunniaksi suomalaiselle koulutukselle. Meitä seurataan maailmalla.

9. marraskuuta, 2020  
Norrskata, Pargas

Kunnioittaen

Hannu Simola  
Emeritusprofessori  
Koulutussosiologia ja –politiikka  
Helsingin yliopisto